

Gheorghe Chivu

CĂRȚILE DE BUCATE, UN IZVOR LEXICOGRAFIC INSUFICIENT EXPLOATAT

I. Încheierea lucrărilor la *Dicționarul tezaur al limbii române*¹ reprezintă, pentru lingvistica românească, un moment de bilanț și totodată începutul unui nou și foarte necesar proiect.

Cele 39 de volume publicate între 1913 și 2010, oferă informații esențiale pentru cunoașterea originii și evoluției vocabularului românesc. Inventarul lexical extrem de bogat, aflat acum la dispoziția cercetătorilor, este rezultatul unui efort îndelung, depus, timp de mai mult de un secol², de lingviști care au avut însă, în mod aproape firesc, concepții și cunoștințe parțial diferite despre istoria cuvintelor românești și despre organizarea lor într-o lucrare lexicografică de o asemenea amploare. Marele dicționar academic, operă constant necesară pentru cultura românească, va fi reluat de aceea în curând într-o nouă redactare, corectată, îmbogățită și actualizată ca informație științifică și concepție lexicografică față de lucrarea recent încheiată.

În perspectiva elaborării acestei noi și necesare ediții a *Dicționarului limbii române*, sunt de discutat, desigur, în primul rând principiile de selecție a cuvintelor-titlu, pentru ca noua versiune să fie în mod real un tezaur al limbii noastre, iar nu o colecție de atestări ale lexemelor înregistrate, mai mult sau mai puțin frecvent, în texte românești sau în variantele teritoriale și funcționale ale dacoromânei. Hapaxurile, atât cele consemnate în vechile noastre scrieri sau în diverse variante locale ale românei vorbite, cât și acelea de tip neologic, formele și sensurile mai puțin obișnuite, greu de încadrat (sau de explicat) în evoluția formală, respectiv în structura semantică a unui cuvânt, ca și atestările specifice stilurilor

¹ Publicarea ultimului volum din seria nouă a așa-numitului *Dicționar al Academiei* în anul 2010 (*Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, tomul III, literele J, K, Q) și completarea golurilor din seria veche a lucrării prin volumele consacrate literelor D, E și L, apărute în 2006–2010 (*Dicționarul limbii române (DLR)*, serie nouă, tomurile I (părțile 3–8), IV și V) au fost urmate de o întreprindere științifică și culturală de excepție, retipărirea întregii lucrări, cu sprijinul Bancii Naționale a României, în anul 2011.

² Este bine cunoscut faptul că cele două serii ale *Dicționarului Academiei*, prima elaborată sub conducerea lui Sextil Pușcariu, iar a doua redactată în colaborare de Institutele de Lingvistică din București, Iași și Cluj sub coordonarea mai multor redactori responsabili (Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Marius Sala și Gheorghe Mihăilă), au pus la contribuție și materialele, respectiv informațiile obținute de lexicografi anteriori, între aceștia un loc important revenindu-le lui B. P. Hasdeu și A. Philippide, primii savanți însărcinați cu elaborarea marelui dicționar academic.

LR, LXI, nr. 3, p. 304–311, București, 2012

nonbeletristice ale limbii noastre trebuie păstrate în fișiere de lucru sau incluse în dicționare speciale până la probarea apartenenței lor la sistemul limbii³, respectiv până la confirmarea utilizării respectivelor cuvinte în cel puțin două variante dialectale sau culturale distincte ale limbii române.

În prefața primului volum din litera *D*, recent publicat în formă revăzută și adăugită, se precizează, de altfel, referitor la normelor teoretice de alcătuire a listei de cuvinte: „Ca dicționar istoric și general, DLR și-a propus să înregistreze toate cuvintele atestate în limba literară și în limbajul literaturii artistice, în vorbirea populară și regională, în textele vechi, dar *nu și în terminologia tehnico-științifică detaliată* (s. n. – G.C.), urmărindu-se reprezentarea tuturor epocilor scrisului românesc, a tuturor stilurilor limbii și a tuturor regiunilor. În *Introducerea* la tomul VI din DLR, Iorgu Jordan și Ion Coteanu arătau că, în cazul neologismelor, s-a aplicat un criteriu de selectare de natură științifică, pe baza căruia au fost incluși în *Dicționar* numai *acei termeni ai limbajului tehnico-științific care apar în cel puțin două stiluri diferite ale limbii* (s. n. – G.C.), altfel spus dacă au pătruns sau au tendința de a pătrunde în limba literară standard, în limbajul literaturii artistice sau în limbajul popular.”⁴

Între text și dicționar aflându-se cercetătorul lingvist, acesta din urmă trebuie să identifice, prin stabilirea istoriei unui cuvânt, inclusiv momentul lexicalizării unei (inițiale) erori de receptare a unui lexem străin⁵, momentul în care s-a produs impunerea în limbă a unei modificări formale (percepute inițial ca o adaptare fonetică, respectiv ca o încadrare morfologică mai puțin obișnuită) sau acceptarea, la nivelul comunității lingvistice, a unei mutații semantice semnificative. Doar atunci un cuvânt, respectiv o variantă fonetică sau morfologică ar trebui să obțină dreptul de a fi selectate pentru marele dicționar academic al limbii române.

Izvoarele luate ca bază pentru elaborarea noii ediții a *Dicționarului Academiei*, adică lista de texte și de ediții ce vor fi parcurse pentru revizia citatelor deja publicate sau pentru extragerea unor fișe noi, vor trebui și ele cu certitudine revizuite, știut fiind că bibliografia actuală (formată din 2245 de titluri, față de numai 553 în primele volume din seria veche a lucrării⁶) trebuie pe de o parte simplificată (prin eliminarea dubletelor și chiar a tripletelor, devenite, uneori, surse multiple pentru același cuvânt⁷), iar pe de alta actualizată (prin introducerea celor

³ Avem în vedere erorile de echivalare a unor cuvinte străine în vechile noastre traduceri, transcrierile greșite datorate copiștilor (sau chiar unor editori), licențele specifice unui singur autor de texte beletristice, respectiv „invențiile” lexicale datorate unor subiecți ai anchetelor dialectale.

⁴ DLR, Serie nouă, tomul I, partea a 3-a, litera *D*, *d - deînmulțit*, București, 2006, p. VI.

⁵ O lucrare în care să fie inventariate și comentate greșelile de receptare a unor cuvinte a fost propusă, prin intermediul nostru, de către academician Marius Sala, actualul redactor responsabil al *Dicționarului limbii române*, cercetătorilor prezenți la Simpozionul internațional organizat de Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti” din București în zilele de 5 și 6 noiembrie 2010.

⁶ Vezi DLR, *loc. cit.*

⁷ Din cauza existenței mai multor ediții succesive pentru unele cărți și manuscrise vechi românești (ne oprim, dintre acestea, pentru ilustrare, la cronicile moldovenești și la marile codice de legi tipărite la mijlocul veacului al XVII-lea), în lista de izvoare a *Dicționarului Academiei* au intrat, cu titluri distincte, devenind, în consecință, izvoare diferite, mai multe volume în care sunt reproduse, în fapt, aceleași texte-sursă. Pentru necesitatea revizuirii bibliografiei *Dicționarului limbii române* și

mai bune ediții, apărute între timp, sau prin alegerea unor publicații reprezentative pentru scrieri pe care colectivul de redactare a seriei recent încheiate nu le-a luat sau nu avea cum să le ia în considerare).

II. 1. În această perspectivă a actualizării și îmbogățirii listei de izvoare pentru noua ediție a *Dicționarului limbii române*, considerăm necesară cercetarea, pe baza unui număr crescut de surse, a unei categorii de texte cu mare influență asupra cititorilor și, ulterior, asupra vorbitorilor de limbă română, anume cărțile de bucate, scrieri cunoscute direct, în epoci diferite, de un public variat, deopotrivă profesioniști ai domeniului sau simpli practicanți, dar având și o remarcabilă influență indirectă, prin cuvinte, sensuri și forme pătrunse în vorbirea curentă și receptate (de regulă corect, dar adesea și eronat) de către persoane cu pregătire diversă sau de către vorbitori lipsiți de instrucție.

Cel mai vechi text din această serie, *Cartea de bucate*, manuscris de la mijlocul secolului al XVIII-lea⁸, a fost utilizat selectiv pentru îmbogățirea listei de cuvinte a *Dicționarului limbii române*. (În 1983⁹ și apoi în 2006¹⁰ am semnalat multe neologisme italienești, înregistrate în acest manuscris, dar absente din *Dicționarul tezaur*, deși aduc informații asupra originii și asupra primelor utilizări ale unor împrumuturi astăzi uzuale.)

Cunoscuta *Carte de bucate* alcătuită de Sanda Marin a fost fișată pentru marele *Dicționar* academic abia recent¹¹, prin ediția a VII-lea, apărută în 1969¹², fapt relevant pentru o anumită etapă a vocabularului specific bucătăriei românești, dar a fost ignorată ediția I, publicată cu aproape un secol mai devreme (în 1935), utilă pentru notarea unor eventuale prime atestări.

Lipsește însă din lista de izvoare a *Dicționarului limbii române* două tipărituri din prima jumătate a secolului al XIX-lea, ambele cu circulație și, firește în această perspectivă, cu influență deosebită asupra terminologiei culinare, parte activă a vocabularului literar din epoca de modernizare a limbii noastre de cultură.

Ne referim în primul rând la o *Cărticică folositoare*, tălmăcită, potrivit datelor oferite de foaia de titlu și de prefață, din limba poloneză, de către Gavriil Vinețki, tipărită în primă ediție la București, în 1806, și reluată fără modificări, pentru că s-a dovedit a fi „de folos nu mic”, în 1825.

Avem de asemenea în vedere o scriere bine cunoscută la mijlocul secolului al XIX-lea, *Carte de bucate boierești. 200 de rețete cercate de bucate, prăjituri și alte*

pentru utilitatea consemnării și datării primelor atestări ale cuvintelor, respectiv ale sensurilor, vezi și Busuioc 2010: 94–103.

⁸ Textul a fost publicat în volumul *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, Transcriere, prefață și postfață de Ioana Constantinescu. Studiu introductiv de Matei Cazacu, București, 1997.

⁹ Chivu 1983: 342–346.

¹⁰ Chivu 2006: 123–136.

¹¹ Vezi DLR, Serie nouă, tomul I, partea a 3-a, litera *D, d - deînmulțit*, p. LXVII.

¹² Sanda Marin, *Carte de bucate*, Ediția a VII-a, București, 1969.

trebi gospodărești, apărută în 1841, la Iași, la Cantora Foi Sătești, și republicată de două ori în numai cinci ani (în 1842 și 1846), carte atribuită, după inițialele plasate în partea de sus a foii de titlu și după unele mărturii de epocă, lui Costache Negruzzi și Mihail Kogălniceanu.

2. Cercetarea întreprinsă în 1983 (reluată, în formă amplificată, în 2006¹³, pentru a argumenta datarea textului, păstrat la Biblioteca Academiei sub cota ms. rom. 1120, ulterior epocii brâncovenești¹⁴) asupra celui mai vechi manuscris cunoscut din seria cărților de bucate, ne-a permis să înregistrăm 12 termeni absenți, datorită foarte probabil caracterului lor special, din sursele lexicografice uzuale (*amomo*, *ana*, *belgioin*, *biaca*, *calamo*, *carlina*, *cubebe*, *galanga*, *ginepro*, *giulep*, *gran* și *ipocratic*). Am consemnat de asemenea 18 atestări, uneori mult anterioare celor cunoscute, pentru unele cuvinte ce aparțin de timp îndelungat lexicului literar: *aromatic*, *calcinat*, *capere*, *cardamă*, *ceruză*, *clapon*, *cremotartar*, *lichid*, *pimpinelă*, *ponce*, *rozmarin*, *salam*, *salată*, *sardelă*, *sirop*, *storax*, *supă* și *tartru*.

În mod surprinzător pentru nivelul atins de limba română în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, formele sub care apar *calcinat*, *capere*, *ceruză*, *pimpinelă*, *rozmarin*, *salam* și *supă* sunt identice cu cele consacrate de uzul literar actual. Celelalte cuvinte cu datări anterioare celor cunoscute apar în variante fonetice sau lexicale neînregistrate sau exemplificate nesatisfăcător în *Dicționarul limbii române* (atât în seria Pușcariu, cât și în aceea recent încheiată). Modificările impuse de aceste atestări în indicarea etimologiei unora dintre împrumuturile latino-romanice nu sunt deloc de neglijat. Astfel, etimonul italianesc trebuie în mod necesar avut în vedere în explicarea complexă a apariției unor lexeme, considerate în prezent împrumuturi doar din limba latină (*cremotartar*¹⁵), din limba franceză (*ponce*, *sirop*, *tartru*), din franceză și latină (*aromatic*, *ceruză*, *fuziune*, *lichid*, *storax*), din neogreacă (*cardamă*, *salată*) sau din germană și latină (*pimpinelă*). Etimologie multiplă trebuie să aibă, pentru a explica totalitatea variantelor cunoscute, tipul originalelor și proveniența geografică diversă a surselor, *calcinat* (provenit nu doar din franceză, ci și din italiană și latină), *gran* (a cărui explicație prin influență rusească trebuie revăzută, dacă nu chiar eliminată), *supă* (posibil de raportat la limbile latină, italiană, neogreacă și, pentru varianta *zup(ă)*, la germană) și *rozmarin* (germanei, singura indicată în *Dicționarul limbii române*, trebuind să-i fie alăturate, la nivelul întregii istorii a cuvântului, latina, italiana, maghiara și neogreaca). În ceea ce privește originea termenului *salam*, credem că ne aflăm mai aproape de adevăr invocând întâi italiana și neogreaca și abia apoi turca și bulgara, menționate în *Dicționarul explicativ al limbii române*¹⁶. În sfârșit, referitor la forma *capon*,

¹³ Vezi *supra* notele 10 și 11.

¹⁴ Cf. Cazacu 1997: 55–56.

¹⁵ Nu este exclus ca cercetarea atentă a surselor indicate în DA s.v. *cremotartar* să permită chiar eliminarea explicației cuvântului prin limba latină.

¹⁶ DEX s.v. Indicațiile etimologice, cuprinzând și adaosul „cf. fr. *salami*, it. *salame*”, au rămas aceleași și în ediția a doua a cunoscutului dicționar.

înregistrată în *Dicționarul Academiei* (s.v. *clapon*), înclinăm să credem că aceasta trebuie raportată, ca și forma existentă în *Cartea de bucate*, la limba italiană, iar nu la un etimon existent în sârbă, în maghiară sau în polonă, respectiv la un descendent al lat. *capo*, *-onem*, cum ar sugera finalul articolului din marele *Dicționar academic*¹⁷.

Extinzând acum lista cuvintelor pentru care cea mai veche *Carte de bucate* cunoscută oferă informații istorice utile, semnalăm consemnarea în paginile sale a unor atestări cu cel puțin un secol mai timpurii decât cele înregistrate de către lexicografi pentru câteva nume de plante: *cucunari* (3^f), *hămeiu* (20^f), *jaleș* (19^f), *sărpunel* „cimbrișor” (12^v, 13^f) și nume de pești: *cegă* (11^f, 14^v), *ceguțiță* (14^v), *clean* (9^f), *lin* (7^f), *podeț* (9^f). Înregistrări mult anterioare celor consemnate în *Dicționarul limbii române* au de asemenea *fistichi* „fistic” (35^v), notat în manuscris chiar în forma datorată etimonului neogrecesc, *giumert* „generos, darnic” (23^f) și *perișoare* „preparat culinar ...” (12^v, 13^f), în vreme ce *îndezat* („apă îndezată” 24^v), utilizat, se pare, în manuscris cu sensul „clocotit, dat în undă”, pare a fi prima utilizare cunoscută a unui adjectiv participial bazat nu pe verbul *unda*, vechi în limbă, ci pe *undeza*, încă neînregistrat.

3. Parcurgând *Cărticica folositoare*, tipărită în 1806 la București, reeditată în 1825 (și publicată recent într-o ediție modernă¹⁸), cititorul are surpriza să descopere numeroase prime atestări pentru mai vechi împrumuturi din turcă sau neogreacă, dar foarte frecvent și pentru neologisme pătrunse în română din limbi de cultură moderne (franceza, italiana sau germana). Am în vedere cuvinte încă uzuale în vorbirea populară sau regională, precum: *emali* („~ adecă zmalțuri”; 20), *fetil* (72), *hogeag* (21, 45), dar și nume ale unor plante: *buruiana ciobanului* („mandragora, adică ~”; 33), *buruiana găinii* („*nepita*, adecă ~”; 93, 100), *iarba rândunicăi* („helidonie, adecă ~”; 45, 50), denumiri ale câtorva substanțe de uz culinar sau gospodăresc: *cacaua* (29), *ciocolată* (19, 29); *antimoniu* (87), *borac* „borax” (45), *ipsos* (69), nume populare ale unor boli (întâlnite de obicei la animale, dar câteva și la oameni): *cârțiță* „abces apărut pe trupul calului” (28, 99), *ipidepsie* „epilepsie” (posibil punct de plecare pentru *pedepsie* „epilepsie”; 100), *răpciugă* (27), *tignef* („~ adecă oftică”; 27, 96). Am înregistrat de asemenea o interesantă variantă lexicală pentru numele unei unități de măsură: *sângeacă* „cinzeacă” (74), formă specifică Moldovei, explicată de către unii lexicografi¹⁹ prin etimologie populară (din *sânge*+*apă*). Merită, în sfârșit, semnalate câteva prime atestări ale unor variante lexicale, precum: *cremstartar* „cremotartar” (71), *șinamon* „cinamon” („~ adecă

¹⁷ Vezi pentru alte considerații etimologice asupra cuvintelor incluse în listele anterioare, Chivu, Buză, Moraru, 1992 s.v. Atestări și considerații etimologice privind unele dintre aceste cuvinte, ca și unele dintre împrumuturile neologice asupra cărora ne vom opri în paginile următoare se pot găsi și în volumele II și III din Ursu, Ursu 2006–2011.

¹⁸ *Cărticică folositoare*, Ediție bibliofilă, Transliterare și glosar de Anna Borca, Cuvânt înainte de Simona Lazăr, București, 2005.

¹⁹ Vezi DEX s.v. (unde este preluată, de fapt, explicația dată de I.-A. Candrea în *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea românească”*, București, [1931], s.v.)

scorțișoară”; 29), *vacsis* „vacs” (21, 43), sau pentru o foarte interesantă traducere a neologismului *petreol* „petrol”: *uleiu de piatră* („petreol, ~”; 34)²⁰.

4. Cele 200 de rețete cuprinse în *Cartea de bucate boierești*²¹ apărută în 1841 și republicată în 1842 și 1846²², atestă și ele multe cuvinte absente din dicționarele istorice ale limbii române (cele două serii ale *Dicționarului Academiei* și *Micul dicționar academic*²³) sau având consemnări (mult) mai târzii. Am în vedere, ca și în cazul exemplurilor anterior înseriate, vechi împrumuturi neogrecești sau turcești, dar îndeosebi neologisme preluate din limbile franceză și germană, unele dintre acestea din urmă necunoscute în uzul literar actual. Sunt utilizate de asemenea în aceste rețete câteva cuvinte uzuale în vorbirea populară sau în subdialectul moldovenesc, și ele interesante ca prime atestări lexicale sau semnificative pentru răspândirea, respectiv pentru căile de pătrundere în spațiul românesc a unor produse culinare.

Selectăm, pentru vechimea atestării, dintre numele de plante, legume sau fructe întâlnite: *anghinar* (și *anghenar*; 9), *cartofe* (51), *festic* (și *fâstâc*; 4, 43), *hagimă* (32), *pomușoară* „coacăză” (42), *zbârciog* „un fel de ciupercă” (21), iar dintre denumirile de substanțe de uz casnic și produse culinare: *grisă* „griș” (37), *nisestea* (și *nesăste*) „făină cernută ?” (69), *sal tartar* „sare de tartru” (78), constatând că ultimele două unități lexicale lipsesc din listele de intrări ale dicționarelor academice mai sus menționate. Pentru aceeași istorie a atestărilor sunt interesante numele unor feluri de mâncare, preparate culinare, dulciuri sau băuturi, acestea fiind vechi cuvinte de origine turcească sau neogrecească, precum: *franzelă* (9, 66), *friganele* (14, 77), *tocmași* „tăieței” (11, 67, 68), *trahana* „aluat nedospit freat mărunț ...” (38), dar și surprinzător de multe și de moderne împrumuturi franțuzești: *bezele* (5), *blamanje* „gelatină făcută din zahăr și lapte de migdale” (63), *bulion* (40), *chitonag* (< fr. *cotignac* ?) „marmeladă sau pastă” („~ de gutăi”; 77), *consome* (68), *faș* „umplutură” (26), *garnitură* „salată, legume ...” (14, 17), *glas* „glazură” (70), *orjadă* (și în varianta *orjat*) „sirop de orz” (70), *sufle* (64, 65), *șodo* (și în varianta *șoto*) (49, 50, 66), sau împrumuturi nemțești: *milhbrod* „pâine cu lapte”

²⁰ Echivalări similare pentru neologismul *petrol* apăruseră anterior în *Gramatica fizicii*, manuscrisul datorat lui Amfilohie Hotiniul (ms. rom. 1627 BAR: *unt de piatră*) și în *Istoria naturii sau a firei*, traducerea făcută de Gh. Șincai după I. H. Hellmuth (*oleiu de piatră*). Vezi pentru aceste atestări Ursu, Ursu 2011: III, partea a II-a, 129.

²¹ Rodica Pandelescu, ultima editoare a culegerii alcătuite de Mihail Kogălniceanu și Constantin Negruzzi, a observat, cercetând cuprinsul cărții, că, dintre cele 200 de rețete, cele notate cu numerele 104 și 121 se repetă în formulare parțial diferită (fiind, probabil, preluate de către alcătuitoarea colecției din surse distincte), iar acelea de sub numerele 137 și 138 sunt identice (fiind repetate, probabil, din greșeală).

²² Textul transcris de Rodica Pandelescu a fost reeditat de 6 ori, ultima dată la Editura „Vremea”, București, 2007. (Anterior volumul fusese publicat la Cluj, în 1973, de Titus Moraru, cu o prefață de Mircea Zăciu.) Cifrele care însoțesc formele selectate mai jos fac trimitere la paginile ultimei ediții întocmite de către Rodica Pandelescu.

²³ *Micul dicționar academic*, I–IV, București, 2001–2003.

(61), *lenți* (< germ. *Linzer Auge*) „prăjitură acoperită cu un strat de dulceață (cu nume dat după orașul Linz)” („tort de ~”; 5), *mandel cuhen* „prăjitură cu migdale” (62). Origine franceză au, desigur, numele a două obiecte utilizate de bucătari: *cornet* („~ de hârtie”; 70) și *papilot* „hârtie cerată folosită pentru a prăji carnea la grătar” (15), și ele prime atestări, semnificative pentru înnoirea bucătăriei românești și, prin aceasta, a vocabularului uzual în domeniu la mijlocul veacului al XIX-lea.

Menționăm, în sfârșit, cu gândul la aceeași utilitate a consemnării în paginile dicționarilor cu caracter istoric descriptiv a primelor înregistrări descoperite în texte, trei regionalisme: *ciuciuțoriu* „sucitor” (63), *hamut* „un fel de aluat” (16, 64) și *melesteu* (40), curente, desigur, în vorbirea moldovenească în jurul anului 1850, și trei cuvinte ce par a fi fost utilizate la mijlocul veacului al XIX-lea în medii moldovenești elevate din punct de vedere material și intelectual: *învârtită* „ruladă” (53), *meridon* („~ cu orez”; 70) și *zlatină* „gelatină” (41, 44, 45).

III. Mai mult decât alte texte scrise și tipărite în limba română, cărțile de bucate reflectă, după cum demonstrează exemplele inserate în paginile anterioare, pătrunderea în limba vorbită a unor împrumuturi neologice, cu modificări de formă și de sens adesea surprinzătoare. Acest tip de surse lexicografice atestă de asemenea existența unor variante fonetice, morfologice și lexicale care pun în evidență succesiunea sau coexistența unor modele culturale și, sub influența acestora, schimbarea obișnuințelor culinare în spațiul românesc.

Cercetarea cărților de bucate, al căror inventar lexical s-a aflat totdeauna la contactul dintre vocabularul popular și cel de proveniență neologică, oferă de aceea cercetătorului lexicograf informații ce nu trebuie ignorate.

BIBLIOGRAFIE

- Busuioc 2010 = Monica Busuioc, *Despre importanța primelor atestări în DLR. Propuneri pentru o nouă abordare a problemei bibliografiei*, în *In honorem Gheorghe Mihăilă*, București, 2010, p. 94–103.
- Carte de bucate* = *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, Transcrierea textului, prefață și postfață de Ioana Constantinescu. Cu un studiu introductiv de Matei Cazacu, București, 1997.
- Carte de bucate boierești* = Mihail Kogălniceanu, Constantin Negruzzi, *Cartea de bucate boierești. 200 de rețete cercate de bucate, prăjituri și alte trebi gospodărești*, Ediția a VI-a, îngr. Rodica Pandele, București, 2007.
- Cazacu 1997 = Matei Cazacu, *Studiu introductiv*, în *O lume într-o carte de bucate. Manuscris din epoca brâncovenească*, București, 1997, p. 5–82.
- Cărticică folositoare* = *Cărticică folositoare*, Ediție bibliofilă, Transliterare și glosar de Anna Borca, Cuvânt înainte de Simona Lazăr, București, 2005.
- Chivu 1983 = Gh. Chivu, *Cuvinte de origine italiană într-un manuscris românesc din prima jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *SCL*, XXXIV, 1983, nr. 4, p. 342–346.
- Chivu 2006 = Gh. Chivu, *Cartea de bucate, un manuscris singular în scrisul vechi românesc*, în *In honorem Gabriel Ștrempel*, Satu-Mare, 2006, p. 123–136.

- Chivu, Buză, Moraru 1992 = Gheorghe Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421–1760)*, București, 1992.
- DA = *Dicționarul limbii române*, tom I (părțile I–III) – II (părțile I–III), București, 1913–1949.
- DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, București, 1975; ed. a II-a, București, 1996.
- DLR = *Dicționarul limbii române (DLR)*, Serie nouă, tom VI–XIII, București, 1965–2010.
- MDA = *Micul dicționar academic*, I–IV, București, 2001–2003.
- Ursu, Ursu 2006–2011 = N. A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, I–III, Iași, 2006–2011.

LES LIVRES DE CUISINE, UNE SOURCE LEXICOGRAPHIQUE
INSUFFISAMMENT EXPLOITÉE

(Résumé)

Dans la perspective de l'actualisation et de l'enrichissement de la liste des sources pour la nouvelle édition du *Dictionnaire de la langue roumaine*, l'auteur montre l'utilité de l'étude attentive des livres de cuisine, à travers des exemples de mots qui sont attestés pour la première fois ou une fois seulement dans trois textes de ce type, rédigés au XVIIIe siècle et dans la première moitié du XIXe siècle.

Cuvinte-cheie: dicționar, cărți de bucate, istoria vocabularului, împrumut lexical, terminologie culinară.

Mots-clés: dictionnaire, livres de cuisine, histoire du vocabulaire, emprunt lexical, terminologie culinaire.

*Universitatea din București, Facultatea de Litere
Str. Edgar Quinet nr. 5–7
gheorghe.chivu@gmail.com*